УДК 271.4(73)«1951/1972»:2-726.1(477)(092)

І. М. Преловська

Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України

РОЗБУДОВА УКРАЇНСЬКОЇ ГРЕКО-ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В КАНАДІ ЗА МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА (ІВАНА ОГІЄНКА) (1951-1972) (до 130-ої річниці з дня народження митрополита Іларіона)

У статті висвітлюється роль митрополита Іларіона (Івана Огієнка) у розбудові церковного життя УГПЦ в Канаді.

Ключові слова і словосполучення: церковна історія, освітня і видавнича справа, церковні заклади.

Церковна історія українців діаспори поки що не стала предметом окремого дослідження в сучасній українській історіографії, оскільки за час відновлення зв'язків з діаспорними осередками після 1991 р. в основному вивчались як правило українська діаспора як історичне, соціальне та демографічне явище, суспільно-громадське життя в діаспорі, мистецькі здобутки, українська освіта, розвиток науки, персоналії видатних українців за межами України, міжнародна діяльність, архівні фонди і книжкові колекції діаспори в Україні та за кордоном, українські періодичні видання в діаспорі.

Публікації з церковної історії в осередках різних церковних і конфесійних напрямів української діаспори відрізняються не тільки приналежністю до різних церков, але й кількістю і якістю публікацій. Одним з найкращих видань з історії Української Греко-Православної Церкви Канади є 6-томна «Історія…» авторства голови Консисторії УГПЦ в Канаді протопресвитера Семена Савчука та історика Юрія Мулика-Луцика. Останній 6-й том цієї капітальної праці присвячено діяльності митрополита Української Греко-Православної Церкви в Канаді Іларіона (Огієнка), зокрема його праці і церковному служінню на становищі предстоятеля цієї Церкви у 1951-1972 рр. [11].

Історіографія проблеми, яка стосується дослідження церковної діяльності митрополита Іларіона (Огієнка) в останній період його життя не дуже велика. До того ж в існуючих на сьогодні дослідженнях мало вивчається власне церковне служіння очільника УГПЦ в Канаді. Натомість сюжети про цей напрям його діяльності «розчинено» в публікаціях, які присвячено іншим проблемам [1, 6-8, 20-32]. В одному з останніх збірників матеріалів ювілейних конференцій, присвяченому 125-річчю з дня народження митрополита Іларіона (Огієнка) було оприлюднено публікації щодо його канадійського періоду життя та діяльності, а також обставин упокоєння та поховання митрополита Іларіона (Огієнка) [12].

В Україні зусиллями М. Тимошика вже видано друком частину спадщини Івана Огієнка (митрополита Іларіона). Одним з найбільш ґрунтовних наукових досліджень автора є монографія «Лишусь навіки з чужиною…», де використано матеріали з канадійського архіву митрополита Іларіона (Огієнка) [25].

Публікації Ірини Тюрменко також спрямовані на дослідження багатьох аспектів діяльності Івана Огієнка. Особливий інтерес викликають її дослідження життя та творчості І. Огієнка, де авторка подала загальний огляд ар-

© І. М. Преловська, 2012

хівних зібрань в Україні та за її межами, де збереглися документи, які свідчать про стосунки І. Огієнка з різноманітними установами та діячами [26-32].

Для з'ясування обставин діяльності тих осіб, які листувалися з митрополитом Іларіоном (Огієнком) надзвичайну цінність має ґрунтовне дослідження відомої дослідниці історії Української церкви в діаспорі О. Хомчук, яке містить витяги з церковних документів та закордонних українських видань. Особливо цінним у цьому виданні є те, що більшість документів, в т.ч. епістолярію, є малодоступними для українських дослідників та їх публікація повинна сприяти розширенню дослідницьких студій [33].

Джерелом для вивчення проблеми може виступати епістолярна спадщина митрополита Іларіона (Огієнка). Тематично у листах самого митрополита Іларіона та листах його респондентів тема церковного служіння представлена великою кількістю листів, але до цього часу церковні сюжети не були предметом наукового аналізу і дослідження. Окремим питанням у справі отримання інформацій міністром ісповідань уряду УНР щодо церковної політики в різних країнах, куди емігрували українці, була справа листування з закордонними церковними українськими осередками. І. Огієнко очевидно писав листа до Америки в травні 1921 р. і Пресове Бюро Української Дипломатичної Місії у Вашингтоні передало його до Івана Бодруга-Березовського у Монреаль (Канада).

У свою чергу, він відписав І. Огієнкові листа з відповідями на 10 питань у «церковних та віросповідних справах», який надійшов до резиденції в м. Тарнові 1 червня 1921 р. Іван Бодруг поділився своїми роздумами щодо становища різних церковних номінацій у США і Канаді, впливу Першої світової війни на стан церков, про причини посилення екуменічного руху, занепад місіонерства тощо. Він подав відомості щодо кількості українців-емігрантів у Канаді, їх очікування на проголошення незалежної Української Церкви, внутрішніх проблем діяльності уніатів і католиків, необхідності приїзду єпископа-українця і його подальшого порозуміння з єпископом Германосом (Сегеді), потреби організації церковних видавництв тощо [4, с. 151-156].

Але якщо І. Бодруг більше цікавився християнськими євангелічними течіями, то лист до І. Огієнка голови Канадійської духовної консисторії о. Семена Володимира Савчука від 15 серпня 1921 р. містить цінну інформацію щодо розвитку руху за створення Української Православної Церкви в Канаді. В ньому докладно викладені ті проблеми, з якими стикнулись галичани і буковинці в Канаді. Отець Семен Савчук писав, що українські переселенці в Канаді походять головним чином з Галичини і Буковини – перші уніати, другі православні. Далі він оповідав І. Огієнкові про наявні протистояння між представниками різних церковних напрямів [4, с. 164-167].

Для міністра ісповідань уряду УНР цінними були відомості щодо ухвалених рішень церковних з'їздів 1919-1920 рр. про утворення Української Греко-Православної Церкви з рукоположенням українського єпископа. Особливий інтерес викликало повідомлення про те, що Собор ухвалив вважати Українську Греко-Православну Церкву в Канаді і Злучених Державах Америки «частиною Укр[аїнської] Греко-Прав[ославної] Церкви на Україні аж тоді, коли ся буде автокефальна і адміністративна власть в руках українців» [4, с. 165].

Не виключено, що ці відомості надихнули міністра ісповідань УНР Івана Огієнка на рішучі кроки у справі створення Української автокефальної церкви, оскільки мова йшла про прилучення до неї великої кількості українців-емігрантів у Канаді й США з перспективою суттєвого зростання їх чисельності в майбутньому з огляду на обставини боротьби за вплив між католиками і православними російськими місіями у цих країнах.

Отець Семен Савчук посилався на повідомлення про діяльність І. Огієнка від М. Стечишина, який був до того секретарем при Місії УНР у Вашингтоні, і тому просив у І. Огієнка допомоги у справі відрядження кількох українських священиків і одного єпископа, з пропозицією оплатити їх подорож до Америки. Пікантність ситуації полягала в тому, що справу направлення єпископа на вищезгаданих засадах, архієпископа УАПЦ Івана Теодоровича до Канади розпочав і згодом здійснив митрополит УАПЦ Василь Липківський у 1923 році.

Отець Семен Савчук у листі від 7 жовтня 1921 р. повідомляв про те, що тепер в Канадійській духовній консисторії нарешті відома адреса міністра сповідань уряду УНР – м. Тарнів, отель «Бристоль». У своїх листах до М. Стечишина, які той переслав о. Семену Савчуку, І. Огієнко повідомляв про церковне становище в Україні. Натомість о. Семен подав відомості щодо обставин, за яких уніати-емігранти з України почали противитися спробам перевести їх в Католицьку церкву, які здійснювали монахи з ордену редемптористів. Було здійснено спробу перейти під опіку адміністратора Російської православної місії в Канаді єпископа Олександра (Немоловського) – Українське православне братство уклало з єпископом Олександром угоду, згідно з якою він прийняв Українську церкву під свою опіку до появи українських єпископів. Але потім сталося так, як відбувалося багато разів в Україні – о. Семен Савчук повідомляв І. Огієнка про те, що «під напором московських священиків, еп[ископ] Олександер зламав угоду, і виступив проти укр[аїнської] прав[ославної] церкви пастирським листом» [4, с. 173].

Важливе значення мають повідомлення о. Семена Савчука про реакцію уніатів на чолі з єпископом Микитою Будкою. Хоча події, про які він пише відбулись на початку XX століття, але можна твердити, що значно пізніше, вже після прибуття великої хвилі емігрантів-українців після Другої Світової війни, протистояння православних і уніатів в Канаді і Америці набуло грубих форм саме завдяки тим конфліктам, які було закладено у 1920-х рр. і взагалі на початку XX століття при заснуванні церковних осередків українських емігрантів, що належали до різних християнських церков.

У листі від 7 жовтня 1921 р. о. Семен Савчук просив І. Огієнка надіслати єпископа-українця, причому наполягав, щоб його рукоположив Константинопольський патріарх. Це повідомлення є важливим у справі з'ясування причин подальшого розвитку негативного ставлення І. Огієнка до УАПЦ на чолі з митрополитом Василем Липківським. Очевидно, що до І Всеукраїнського Церковного Собору УАПЦ 14-30 жовтня 1921 р. І. Огієнко покладав великі надії на те, що УАПЦ в Києві стане тією Українською Церквою, про яку весь час йшлося в листуванні. Але хід подій на Соборі УАПЦ 1921 р. поклав початок справжній ідеологічній війні з т. зв. «липківщиною» [4, с. 174].

І. Огієнко довідався про те, що сталося на цьому Соборі, тільки в січні 1922 р. і був страшенно обурений [2, с. 166]. Він вважав, що ВПЦР у Києві повинна була звернутись до Константинополя і там отримати рукоположення від патріарха для кандидатів на єпископів з числа українців.

В епістолярній спадщині митрополита Іларіона (Огієнка) церковне питання представлено не тільки у числених листах впродовж всього життя. Ставлення до Церкви за формою викладу, термінологією, колом респондентів різко змінилося після жовтня 1940 р., коли відомий дослідник спадщини Іоанікія Галятовського, професор, колишній міністер сповідань уряду УНР хоча й писав про церковні сюжети, але ставився до цього питання як сторонній спостерігач, в кращому випадку православний мирянин. Натомість після висвяти в архієпископа Холмського і Підляського різко змінюється не тільки

коло і напрям його публікацій, але й форма і зміст епістолярію, особливо у листуванні з іншими церковними владиками [16-18].

Окремим напрямом діяльності впродовж всього життя митрополита Іларіона (Огієнка), в т.ч. до його єпископської хіротонії, була діяльність по перекладу Святого Письма українською мовою, що слугувало піднесенню авторітету І. Огієнка і як науковця і згодом церковного ієрарха [23; 24; 29 та ін.].

Іларіон (Іван Іванович Огієнко (15 січня 1882 р., м. Брусилів Радомишльського повіту на Київщині – 1972 р., м. Вінніпег, Канада) – митрополит Вінніпегу і всієї Канади, доктор філософії, професор, дійсний член ЦНТК НТШ, ВУАН, історик Церкви, перекладач Біблії українською мовою, міністр ісповідань і міністр народної освіти уряду Директорії Української Народної Республіки, ректор і засновник Кам'янець-Подільського державного університету, видавець україномовних часописів в Україні та за кордоном.

До 1940 р. церковне питання у спадщині І. Огієнка було тільки складовою його педагогічно-наукових студій, державно-політичної діяльності, а також до цієї діяльності можна віднести початковий період у справі перекладу Святого Письма українською мовою. За підрахунками проф. Дмитра Степовика митрополит Іларіон працював над перекладом 41 рік поспіль. Оскільки проф. Іван Огієнко сам був причетний до наукового розвитку української мови і взагалі мовознавства, то й розумів необхідність створення нового перекладу Святого Письма після П. Куліша, І. Пулюя, І. Нечуя-Левицького.

З 1917 р. почалася його праця над перекладом Нового Заповіту. У 1927 р. Іваном Огієнком було опубліковано в журналі «Духовна Бесіда» засади методології перекладу Св. Письма та богослужбових книг на українську мову [13]. У 1937 р. у Львові було надруковано Огієнків переклад Четвероєвангелія, а у 1939 р. у Варшаві випущено друком Новий Заповіт і Псалтир. У 1939 р. проф. Іван Огієнко підписав з Британським та Закордонним Біблійним Товариством угоду про переклад Старого Заповіту, який був закінчений у 1958 р, і вийшов друком у Лондоні в 1962 р.

9 жовтня 1940 р. у Яблочинському монастирі було здійснено чернечий постриг Івана Огієнка, а потім відбулося наречення і подальша інтронізація архімандрита Іларіона (Огієнка) в архієпископа Холмського і Підляського 21 жовтня 1940 р. На становищі архієпископа Холмського і Підляського (з 16 березня 1944 р. – митрополита) Православної церкви в Генеральній Губернії, яку очолював митрополит Варшавський Дионісій (Валединський), Іларіон (Огієнко) здійснив низку заходів по відбудові після тривалого занепаду православної Холмської єпархії та Холмського кафедрального собору.

Впродовж свого перебування на Холмській катедрі Владика Іларіон у 1940-1944 рр. розбудовував церковно-адміністративні, учбові та видавничі структури Холмської єпархії. Зокрема він організував діяльність Холмсько-Підляської духовної консисторії, влаштував діяльність Православного Місійного комітету з відповідними місцевими відділеннями, відновив деканальні ради, утворив єпархіальний склад церковної старовини для подальшої організації музея церковних старожитностей, організував Свято-Богородичне Братство, заснував церковне видавництво в м. Холм під назвою «Свята Данилова Гора» та єпархіальну книгарню, організував школу кандидатів на священиків і дяків при Яблочинському монастирі та Холмську духовну семінарію, а також фонд допомоги духовенству.

18 липня 1944 р. Владика Іларіон евакуювався з Холму спочатку до Польщі, потім до Австрії. Впродовж 1945-1947 рр. він тяжко хворів, переніс декілька операцій перебуваючи в лікарні у м. Лозанні (Швейцарія). Очевидно, що надалі у Швейцарії він не міг залишатись і тому митрополит Іларіон

(Огієнко) розпочав клопотання щодо переїзду до Канади, де сподівався продовжити свою діяльність серед українців діаспори. 16 вересня 1947 р. після з'ясування справи з еміграційними документами він вилетів до Канади на запрошення української православної парафії Собору Св. Покрови у Вінніпезі.

Згодом, вже після упокоєння митрополита Іларіона (Огієнка) в Канаді 29 березня 1972 р. о. Петро Маєвський, який висвячений був іще митрополитом УАПЦ Василем Липківським, в окремій статті оприлюднив уривки епістолярію Іларіона (Огієнка) у період перебування його в Швейцарії і в Канаді 1945-1948 рр., з поданням коментаря до них. Священик о. Петро Маєвський повідомив, що має більше 30 листів від митрополита Іларіона (Огієнка), які свідчать про те, що саме він допоміг митрополитові дістатися до Канади і посісти парафію, на якій до того служив сам о. Петро Маєвський [9].

Завдяки науковій розвідці І. Матяш вже почасти досліджено обставини і коло осіб, які були організаторами переїзду І. Огієнка до Канади. На підставі дослідження архівних документів, які зберігаються у фондах Національного архіву і бібліотеки Канади (фонд Ольги Войценко), Відділу спеціальних зібрань архіву Бібліотеки Карлтонського університету (колекція Євгена Бачинського), Архіву Української Православної Церкви в Канаді (архівне зібрання митрополита Іларіона), Архіву ВУАН і Військово-історичного музею-архіву у Вінніпезі (папери Володимира Сікевича), Українсько-канадського архіву-музею Альберти (збірка Михайла Лучковича), було з'ясовано мотиви і чинники його переїзду до Канади [10].

Українська Греко-Православна Церква в Канаді (УГПЦ в Канаді) – незалежна соборно-правна організація українців у Канаді. Цю Церкву було засновано 18 липня 1918 р. на з'їзді делегацій з канадських провінцій у м. Саскатуні вихідцями із західноукраїнських земель, незадоволеними організацією церковної діяльності Російської церкви та УГКЦ, до яких вони раніше належали. До 1914 р. у канадійських провінціях нараховувалося бл. 170 тис. переселенців, в основному з Буковини та Галичини. 28 грудня 1918 р. Українське Греко-Православне Братство на з'їзді в Саскатуні проголосило утворення УГПЦ в Канаді, яка до 1924 р. знаходилася під омофором митрополита Германоса (Сегеді), екзарха Антіохійського патріарха у Північній Америці. УГПЦ в Канаді почала видавати власний церковний часопис, який спочатку називався «Канадійський Русин», а з 1919 р. – «Канадійський Українець», головним редактором якого був Василь Кудрик.

Консисторію Української Греко-Православної Церкви в Канаді і Злучених Державах було створено на 1-й сесії Другого Українського Православного Церковного Собору 27 листопада 1919 р. в м. Едмонтоні. Вона повинна була складатися з 6 членів (2 священика й 4 мирянина). До першого складу Консисторії були вибрані о. д-р Лазар Герман (голова), свящ. Петро Дмитрик, Василь Кудрик та Михайло Стечишин. На другій едмонтонській сесії 4 грудня 1919 р. до складу Консисторії додатково було обрано Петра Зварича, а на третій (11 грудня 1919 р.) – Семена Савчука та Федора Гаврилюка. Представником американської частини УГПЦ був о. В. Каськів, але з правом дорадчого голосу. Перша Консисторія складалася з 5 мирян та 3-х священиків, з яких один мав дорадчий голос. В подальшому саме Консисторія УГПЦ в Канаді а не очільники цієї Церкви у XX столітті, відограваля визначальну роль у справі керування церковними справами.

Впродовж 1924-1946 рр. УГПЦ в Канаді опікувався архієпископ Іван Теодорович, який належав до ієрархії УАПЦ 1921 р. під проводом митрополита Василя Липківського. Він чимало зробив у справі розбудови церковно-адміністративного устрою, організації парафій, будівництва храмів і взагалі піднесення церковної справи для православних українців Канади [3, 15].

Але саме через приналежність до УАПЦ 1921 р. архієпископ Іван Теодорович змушений був залишити УГПЦ в Канаді, оскільки конфліктна ситуація навколо його канонічного статусу і відсутністю документів щодо його висвяти у 1921 р., про які йому постійно нагадував голова Консисторії прот. Семен Савчук, призвела до розриву у стосунках УГПЦ в Канаді та її очільником.

12 листопада 1947 р. відбувся Назвичайний Собор УГПЦ в Канаді. Собор розпочався відправою Богослуження в церкві Св. Михаїла у м. Вінніпегу, яку служив Високопреосвященний Владика Іван Теодорович. Головував на Соборі прот. Семен Савчук. У доповіді голови Консисторії УГПЦ в Канаді прот. Семена Савчука йшлося про те, що необхідно виконати доручення Консисторії УГПЦ в Канаді підшукати єпископа на становище правлячого архієрея УГПЦ в Канаді. У цій доповіді було викладено причини відмови взяти кандидатом на Голову УГПЦ в Канаді Митрополита Холмського і Підляського Іларіона (Огієнка), а також повідомлено про рішення запросити архієпископа Мстислава (Скрипника) на становище правлячого Єпископа УГПЦ в Канаді. Але подальша діяльність показала, що хоча архієпископ Мстислав був запрошений Консисторією УГПЦ в Канаді та її головою о. Семеном Савчуком, спільна праця призвела до суттєвих розходжень у справі організації церковного життя і особистісних непорозумінь.

Митрополит Іларіон (Огієнко) прибув до м. Торонто 21 жовтня 1950 р. на запрошення православної громади св. Андрія Первозваного. Знаючи про його перебування у Канаді, Консисторія УГПЦ в Канаді мала намір запросити його до співпраці. Але митрополит Іларіон був переконаний, що після перебування архієпископа Івана Теодоровича, а потім архієпископа Мстислава (Скрипника) на становищі правлячого архиєрея, Православна Церква в Канаді належить до «липківців» і тому не може бути й мови про спільне богослужіння.

Прибувши до Канади, митрополит Іларіон розпочав тут справжню війну з «липківщиною» [14]. Віднайдені листи до Іларіона звернені вже до нього як до предстоятеля УГПЦ в Канаді, тобто після серпневого Собору цієї церкви у 1951 р. Можливо, про цей період було б нічого невідомо, якби не спогади о. Віталія Сагайдаківського, де він детально описує події церковного протистояння у ці роки [19] та публікація збірника листування митрополита Іларіона (Огієнка), яке видав друком о. Юрій Мицик [5].

18-21 червня 1951 р. у м. Саскатуні відбувся X Собор УГПЦ в Канаді, який звільнив архієпископа Мстислава (Скрипника) від головування в УГПЦ. Оскільки протопресвитер Семен Савчук вже звертався до митрополита УАПЦ на чужині Полікарпа (Сікорського), то залишившись без правлячого архієрея, о. Семен Савчук знову звернувся до нього з проханням надіслати нових єпископів. Митрополит Полікарп (Сікорський) вдруге благословив архієпископу Михаїлові (Хорошому) і єпископу Платонові (Артем'юку) їхати до Канади – першому як правлячому Первоієрарху УГПЦ в Канаді, а другому – як єпископу-вікарію.

З метою вирішення проблеми з єпископатом було ухвалено скликати Надзвичайний Православний Церковний Собор УГПЦ в Канаді на 8-9 серпня 1951 р. Але несподівано єп. Платон (Артем'юк) помер у м. Торонто, тому справа, яку мали вирішити на майбутньому Соборі, опинилася під загрозою. За цих обставин було утворено делегацію в складі прибулого із Західної Европи архієпископа УАПЦ Михаїла (Хорошого), протопресвитера Семена Савчука, прот. Єронима Грицини, прот. Григорія Метюка і проф. Леоніда Білецького. Делегація прибула до митрополита Іларіона (Огієнка) для проведення переговорів і запрошення його як правлячого архієрея на майбутній Собор.

Всеканадійський Надзвичайний Церковний Собор УГПЦ в Канаді відбувся 8-9 серпня 1951 р. у м. Вінніпегу, Ман, в залі Роял Александра Готель.

Головував на Соборі протопресвитер Семен Савчук. Владика Михаїл (Хороший) зачитав заяву, в який повідомив про обставини прибуття його і щойно спочилого владики Платона (Артем'юка) до Канади і про обставини уступлення митрополиту Іларіону (Огієнку) місця Первоієрарха УГПЦ в Канаді. Собор обрав митрополита Холмського і Підляського Іларіона (Огієнка) правлячим митрополитом всієї Канади з титулом «Митрополит Вінніпегу і всієї Канади».

Через складності з проблемами канонічного підпорядкування митрополит Іларіон підписав текст угоди між ним і керівництвом УГПЦ в Канаді під назвою: «Засади приєднання Високопреосвященого Митрополита Іларіона до Української Греко-Православної Церкви в Канаді», яку було ухвалено Собором. Текст і обставини підписання цих «Засад…» було обговорено під час вищезгаданої наради від 3 серпня 1951 р. між архієпископом Михаїлом (Хорошим), митрополитом Іларіоном (Огієнком) та представниками Консисторії УГПЦ в Канаді.

Згідно цим «Засадам…» митрополит Іларіон визнавав основні засади УГПЦ в Канаді, канонічність ієрархії УАПЦ на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорським), погоджувався разом з архієпископом Михаїлом (Хорошим) та іншими єпископами творити ієрархію УГПЦ в Канаді як Церкви національної української, автокефальної і соборноправної. Сам митрополит Іларіон став правлячим архієреєм, а архієпископ Михаїл – заступником правлячого архієрея УГПЦ Канади, він перебував у молитовному єднанні з УАПЦ на чолі з митрополитом Полікарпом (Сікорським). Митрополит Іларіон (Огієнко) визнав канонічність священиків УГПЦ Канади і увійшов з ними в канонічне єднання. Для всіх парафій УГПЦ в Канаді надавася термін в 6 місяців для оформлення їх в складі цієї Церкви на нових засадах.

Інтронізація митрополита Вінніпегу і всієї Канади Іларіона (Огієнка) відбулася 10 серпня 1951 р. «Служити народові – то служити Богові» – під таким гаслом розпочав своє служіння митрополит УГПЦ в Канаді Іларіон. У своїй промові по обранню він нагадав основні риси Української Церкви – національний український характер, автокефальність, соборноправність, народність, високоосвіченість і наголосив на необхідності об'єднання усіх православних українців в єдину Православну Церкву.

УГПЦ в Канаді нарешті отримала територіальне упорядкування. Вона була поділена на три єпархії з центром у м. Вінніпезі і нараховувала близько 150 тис. парафіян. Під опікою самого митрополита Іларіона (Огієнка) було близько 250 парафій. Богослужбовою мовою УГПЦ в Канаді була українська, але було допущено і англійську.

Офіційними церковними виданнями були часопис «Вісник» і календар «Рідна нива». УГПЦ в Канаді мала богословські школи – Коллегію Св. Андрея у м. Вінніпезі та три інститути: Петра Могили (Саскатун), Св. Івана (Едмонтон) та Св. Володимира (Торонто).

Після серпневого Собору УГПЦ 1951 р. митрополит Іларіон поступово налагодив організацію церковного управління. Найбільш численними за кількістю в цей період є листи, які писав йому архієпископ Михаїл (Хороший). Оскільки він був заступником митрополита Іларіона і, очевидно, опікувався багатьма організаційними справами єпархій, то й зміст цих листів цілком присвячено життю парафій, візитаціям, підготовкою до свят, розсилці церковних часописів, призначенням священиків на парафії, з'ясуванням негараздів у стосунках між кліриками тощо.

Михаїл (Хороший Федот Никифорович; 1885-1977 – архієпископ Торонто й Східної Канади, первоієрарх Української Греко-Православної Церкви в Канаді, автор катехизису, богословських праць, церковно-музичних творів, в

т.ч. «Св. Літургії з чотирма херувимськими. За свою працю він був нагороджений медаллю сторіччя Канади і почесним докторатом УВУ.

Народився майбутній предстоятель УГПЦ в Канаді в м. Чигирині. Навчався в університеті св. Володимира в Києві, але потім вирішив присвятити себе Церкві і був рукоположений на священика у 1920 р. єпископом Уманським Дмитрієм (Вербицьким). У березні 1923 р. о. Федот Хороший приєднався до УАПЦ на чолі з митрополитом Василем Липківським. Згодом він був репресований владою і перебував в ув'язненні у 1929-1937 рр. В окупаційний період він опинився в Україні і у листопаді 1942 р. став архієпископом Кировоградським УАПЦ. Після переїзду на Захід був професором і куратором Богословської Академії в Мюнхені. Архієпископ Михаїл прибув до Канади у 1951 р. і був обраний на Соборі архієпископом Торонто і Східної Канади, заступником митрополита Іларіона (Огієнка) у 1951-1972 рр. Після смерті митрополита Іларіона у 1972-1975 рр. він був первоієрархом УГПЦ в Канаді, але після 1975 р. відійшов від керівництва УГПЦ через хворобу.

Після серпневого Собору 1951 р. архієпископ Михаїл (Хороший) поїхав до осередку своєї єпископської катедри і вже з Торонта до Вінніпегу написав 17 серпня 1951 р. митрополиту Іларіону (Огієнку) листа з першим звітом про події [4, с. 301-302]. У своєму листі він писав: «Ваше Високопреосвященство, Високопреосвященніший Владико! Прибув до Торонта благополучно. На станції зустрінутий був обома парохами, членами заряду Торонтонської парохії та вірними, того ж дня служив Божественну Літургію в сослуженні Архієпископами Мстиславом [Скрипником] та Геннадієм [Шиприкевичем] і єпископом Володимиром [Мальцем], а також численним духовенством нашим і прибулими з єпископами з ЗДА. На ектеніях і великому вході поминання Вас відбулося згідно ухвали на Соборі. Після літургії служили панахиду. Церква була повна людьми, співав хор. Увечері того дня служили соборно парастас також при переповненому храмі [4, с. 301].

Після цього архієпископ Михаїл почав писати листи до свого предстоятеля дуже часто, повідомляючи його про усі поточні події. Наприклад у листі від 23 серпня 1951 р., де вже з'явилася адреса єпархіального осередку УГПЦ: «Archbishop Michael, Східньо-Канадійська Єпархія 589 Bathurst St[reet], Toronto, Ont[ario]», він повідомляв митрополита Іларіона про те, що «життя церковне нашої єпархії ставить свої вимоги, які необхідно переводити в життя. Вчора відбулося засідання заряду нашої Торонтської катедри за участю моєю, духовенства і членів Консисторії, на якому обмірковувалось сучасне становище Східної УГПЦ. Подія поділу Канади на Єпархії є історичною подією в нашій церкві, тому початок існування Східної Єпархії не може пройти непомічено, а тому ухвалено улаштувати відкриття Східньо-Канадійської Єпархії 16 вересня цього року, і вже при цьому заодно зробити і інтронізацію першого її єпархіального Архиєрея. Саме відкриття Єпархії мало б бути дуже урочистим, на яке необхідно запросити представників провінціальної і міської влади, а також представників інших організацій. При цій нагоді було б найліпше ознайомитися Вашому Високопреосвященству з представниками влади, як Митрополитові УГПЦ та й мені як Вашому заступникові та єпархіальному Архиєреєві Східної Канади» [4, с. 303].

Далі у листі архієпископ Михаїл запропонував скликати широку конференцію з єпархіального духовенства та представників парафій 17 вересня 1951 р., на якій би крім суто духовних справ планувалося полагодити справи єпархіального устрою в тому числі і архієпископської єпархіальної палати. До того ж прибуття новообраного митрополита Вінніпегу і всієї Канади він пропонував супроводити урочистостями, зокрема відслуженням Божественної Літургії. У неділю 16 вересня 1951 р. о 9.30 годині повинна була відбутись уро-

чиста зустріч митрополита Іларіона коло церкви з хлібом і сіллю, з процесією і зо всіма атрибутами урочистих зустрічей Владик, як духовенства так і представниками різних організацій [4, с. 303].

Архієпископ Михаїл у листі докладно описав заплановану зустріч: «Після входу в церкву, Ваше Високопреосвященство, облачаються на середині храма. Літургію могли б відслужити Ви один, або в асисті зі мною. Інтронізація, після Літургії, за порядком, який я тут додаю. Після всього урочистого прийняття, як Вашого Високопреосвященства і мене з духовенством так і почесних гостей, на якому мало б у промовах бути відзначено значення події для УГПЦ і Східньої Канади. У вечорі – духовний концерт. У понеділок, о 10-ій годині молебен і конференція» [4, с. 304].

У наступному листі від 25 серпня 1951 р. Архієпископ Михаїл (Хороший) написав відзив на Соборне послання авторства новообраного митрополита Іларіона, яке, очевидно, планувалося розповсюдити по всіх парафіях УГПЦ в Канаді. Він повідомив митрополита, що читав проект послання не один, а разом з о. Петром Самцем та о. Дмитром Фотієм і вони склали своєрідну рецензію на цей проект, додавши зауваження та поради [4, с. 304].

Вже 27 серпня 1951 р. архієпископ Михаїл написав наступного листа, у якому повідомляв про стан справ, зокрема про відбуття похорону спочилого єпископа Платона (Артем'юка), про організацію фінансування дияконського служіння та оплати приміщення офіційної резиденції самого архієпископа Михаїла в Торонто, про організацію урочистого богослужіння у м. Оттаві з нагоди 60-ої річниці прибуття до Канади перших українців тощо. У цьому листі архієпископ Михаїл подав свої міркування щодо організації візитацій до українських парафій УГПЦ в Канаді як митрополита Іларіона, так і своїх у межах новоствореної Єпархії [4, с. 306-308].

Говорячи про об'єднання православних українців, він відзначив важливість справи приєднання митрополита Іларіона до УГПЦ в Канаді, незважаючи на попередні розбіжності. Згадав архієпископ Михаїл і «липківців», тобто діячів УАПЦ (Соборноправної), яка утворилась у 1947 р. в Ашаффенбурзі (Німеччина) на грунті ідейних засад УАПЦ 1921 р. під проводом митрополита Василя Липківського: «Тепер остався лише відламок «ашафенбурзький». Я не знаю, щоб зробити, щоб і той ліквідувати. Тоді б справді була б одна українська православна Церква, хоч і з трьома незалежними митрополитами. Може у Вашого Високопреосвященства є вже який план, то я просив би ласкаво посвятити й мене в нього» [4, с. 307].

Цікавим з точки зору з'ясування обставин життя самого архієпископа Михаїла в Торонто є його лист до митрополита Іларіона від 20 вересня 1951 р. Він писав: «Щодо Вашого, Владико, прибуття на схід. Ви пишете, що хочете об'їздити всі головніші пункти східної частини нашої Церкви. Річ добра, одначе є причини, які не сприяють такому намірові тепер. А саме: об'їзд такої особи, як Митрополит вимагає великих витрат, а моя єпархія складається лише з 15-16 парафій і то почасти таких, які ледве утримують священика, а більші мають величезні борги, як Торонто, Гамільтон, Ошава й інші. Між тим я не маю, де жити. Я живу в одній кімнатці, не розв'язавши своїх валіз [сам він проживав у о. Дмитра Фотія]. Консісторія, як відомо, тільки ухвалу винесла про приміщення для мене, одначе грошей не може дати, бо не має. Значить кошти треба знайти на місці. За візіти треба й Вам заплатити. Таким чином, хочете чи не хочете Ви того, Ви заберете в мене послідне, що ледве чи й Вам буде до смаку» [4, с. 311].

У своїх подальших листах архієпископ Михаїл (Хороший) дуже сумлінно описував стан справ, іноді навіть не дуже приємних як особисто для нього, так і для митрополита Іларіона (Огієнка). Мова йшла про перешкоди у проце-

сі об'єднання православних українців діаспори в єдину Церкву, провокаційні статті в україномовних часописах, нестачу коштів для підтримання парафіяльного життя і утримання храмових споруд, особисті непорозуміння та ін.

Щодо листування митрополита Іларіона (Огієнка) з представниками української науки та культури у Канаді, то його найяскравішими прикладами можна вважати листування з М. Битинським [1, 4]. Листування М. Битинського із митрополитом Іларіоном розпочалося у 1952 р. після переїзду українського художника до Канади. Одним із багатьох занять М. Битинського далеко за межами батьківщини стало малювання ікон, образів та плащениць для православних церков у Канаді, виконання замовлень місцевих церковних громад. Розуміючи, що за протекцією поважних і впливових серед місцевої української громади осіб йому буде легше знайти замовників, художник іноді звертався за допомогою до митрополита Іларіона, авторитет якого серед церковних діячів і звичайних канадських українців був беззаперечним.

М. Битинський виконував також художні замовлення і самого митрополита Іларіона. Серед загалу замовлень, виконуваних М. Битинським для митрополита Іларіона та обговорюваних обома кореспондентами у листах, найчастіше згадується зображення Антимінсу. Вочевидь, це була важлива й одночасно складна робота, оскільки М. Битинський кілька разів переробляв або дороблял її, постійно радився з митрополитом Іларіоном про те, як краще виконати ту або іншу деталь цього замовлення. У листах детально описується увесь технічний процес створення малюнка, художник перераховував, що йому вдалося зробити, а що доцільно було б ще змінити.

Паралельно з роботою художника-графіка М. Битинський в еміграції активно займався і геральдичними дослідженнями, які на той час були занедбаними і не дуже популярними, що визнавав і сам майстер. Свої відкриття, роздуми та ідеї з цього приводу, доповнені цікавими ілюстраціями, М. Битинський віддавав для публікації до часопису «Наша культура», очолюваний митрополитом Іларіоном (Огієнком).

Як видно з багатьох листів, митрополит Іларіон (Огієнко) виступав також у ролі критика та рецензента публіцистичних робіт М. Битинського на геральдичну тематику і думка митрополита з цього приводу була для дослідника дуже важливою. З листів М. Битинського до митрополита Іларіона видно, що спілкування з останнім давало М. Битинському не лише обмін думками та інформацією, але й натхнення, необхідне для подальшої роботи у сфері вивчення української геральдики. М. Битинський, маючи грунтовні знання в галузі архітектури, допомагав митрополитові Іларіону в пошуку інформації про іконостаси, необхідної останньому для написання його праці. Судячи зі змісту листів, це було нелегким завданням, адже діставати українську літературу з такої специфічної теми треба було далеко за межами України.

Про те, що між митрополитом Іларіоном (Огієнком) і М. Битинським існували теплі відносини, свідчить той факт, що Іларіон регулярно презентував художнику свої нові праці, які надсилав поштою. У багатьох листах, адресованих митрополитові Іларіону, М. Битинський вітав його з святами, висловлював побажання, ділився подіями зі свого життя, розповідав про своє погане самопочуття, просив молитися за нього та щоразу висловлював свою шану та вдячність.

Незважаючи на свій похилий вік, перенесені тяжкі хвороби і випробування митрополит Вінніпегу і всієї Канади Іларіон (Огієнко) останні двадцять років життя присвятив розбудові церковного життя УГПЦ в Канаді. Митрополит Іларіон (Огієнко) після переїзду до Канади здійснив величезну роботу по організа-

ції нових церковно-навчальних і видавничих закладів. Він заснував недільні українські курси в рамках Українського Народного Університету, започаткував часопис «Слово Істини», організував видавництво «Наша культура». Впродовж 1951-1972 рр. він видавав місячник «Наша культура», (з 1953 р. – «Віра і Культура»), був ректором-деканом Богословської школи, яку з 1953 р. було перетворено на Українську Православну Духовну Академію. З 1954 р. митрополитом Іларіоном було засноване Українське Наукове Православне Богословське Товариство Канади при Українській Православній Духовній Академії у Вінніпезі.

Епістолярна спадщина митрополита Іларіона (Огієнка) демонструє наскільки виснажливою була ця щоденна праця, коли в полі зору треба було тримати процес розбудови церковного життя, освітню та видавничу справи, стосунки між УГПЦ в Канаді та іншими церквами та церковними ієрархами. Але справа дослідження канадійського періоду діяльності митрополита Іларіона (Огієнка) потребує додаткових зусиль у пошуках архівних джерел та їх подальшій публікації.

Список використаних джерел:

1. Горбач Ю. С. Микола Битинський та його листування з Іваном Огієнком (митрополитом Іларіоном) / Ю. С. Горбач // Збірник доповідей міжнародної науково-практичної конференції „Творча спадщина Івана Огієнка в контексті сучасного розвитку гуманітарних наук". – К., 2007. – С. 11-13.
2. Епістолярна спадщина Івана Огієнка (1907-1968) / упоряд. В. Ляхоцький, Н. Московченко, І. Преловська. – К. : УДНДІАСД, 2001. Серія "Пам'ятки". – Т. 2. – С. 86.
3. Іван Теодорович, Архієпископ УАПЦ в Америці й Канаді. Благодатність ієрархії УАПЦ (Української Автокефальної Православної Церкви) / упорядник І. Преловська. – К. : Архангельський глас, 2010. – 200 с.
4. Листи від громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона) 1910-1969) / упор.: І. Преловська та ін. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 2011. – 744 с.
5. Листування митрополита Іларіона (Огієнка) / упорядник о. Юрій Мицик. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 566 с. – (Серія «Джерела з історії української еміграції»).
6. Ляхоцький В. Останні дні Івана Огієнка: (до 25-х роковин від дня смерті) / В. Ляхоцький // Початкова школа. – 1997. – № 4. – С. 56-57.
7. Ляхоцький В. Канадський період журналу Івана Огієнка (митрополита Іларіона) «Наша культура» (1951-1953 рр.) / В. Ляхоцький // Українська періодика: історія і сучасність : конференція 11-13 травня 2000 р. – Львів, 2000. – С. 174-183. – (Серія «Історія архівної справи: спогади, дослідження, джерела»).
8. Ляхоцький В. Християнський місячник «Слово істини»: Перший видавничий проект митрополита Іларіона в Канаді / В. Ляхоцький // Пам'ять століть. – 2001. – С. 62-75.
9. Маєвський Петро, о. Справа спровадження митрополита Іларіона Огієнка до Канади / о. Петро Маєвський // Церква й Життя. Орган Українського Православного Братства ім. Митрополита Василя Липківського. – 1972. – № 2/89 за березень-квітень. – Рік XVI. – С. 8-11.
10. Матяш І. «Публічно заявляю: до ваших церковних справ мішатися не буду й не хочу, і дозволяє цього листа мого зробити відомим для широкого загалу» (до питання про приїзд Івана Огієнка в Канаду) / І. Матяш // Творча спадщина Івана Огієнка в контексті сучасного розвитку гуманітарних наук (до 125-річчя від дня народження Івана Огієнка) : збірник доповідей. 7-8 червня 2007 р. – К. : НАУ, 2007. – С. 41-44.
11. Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді : в 6 т. / Ю. Мулик-Луцик. – Вінніпег, Канада : Видавнича Спілка «Екклезія». Накладом Фонду Св. Володимира, 1992. – Т. 6: Установлення Митрополії

Української Греко-Православної Церкви в Канаді і обрання митрополита Іларіона її першим первоієрархом. – 647 с.
12. Науковий збірник, присвячений 125-річчю з дня народження митрополита Іларіона (Огієнка) / упорядники: архієп. Димитрій (Рудюк), В. П. Ляхоцький. – К. : Київська православна богословська академія УПЦ КП, 2007. – 464 с.
13. Огієнко І. Методологія перепису Св. Письма та Богослужбових книг на українську мову / І. Огієнко // Духовний сіяч. – 1927. – № 4.
14. Преловська І. Ставлення Івана Огієнка (митрополита Іларіона) до т. зв. «липківщини» / І. Преловська // Творча спадщина Івана Огієнка в контексті сучасного розвитку гуманітарних наук (до 125-річчя від дня народження Івана Огієнка) : збірник доповідей. 7-8 червня 2007 р. – К. : НАУ, 2007. – С. 54-58.
15. Преловська І. Архієпископ Іван Теодорович – видатний діяч Української церкви в діаспорі / І. Преловська // м-ли ІІІ-ї Міжнародної наукової конференції: "Українська діаспора: історичні пошуки, еміграційні явища, культурно-мистецькі набутки, функціонування наукових установ", Центр гуманітарної співпраці з українською діаспорою Ніжинського Державного Університету ім. Миколи Гоголя, м. Ніжин, 30-31 травня 2007 р. – Ніжин, 2007. – Вип. 6. – С. 108-111.
16. Преловська І. Церковне питання в епістолярній спадщині Івана Огієнка // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Науковий збірник. Серія історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Вип. VI. – С. 160-191.
17. Преловська І. Епістолярна спадщина митрополита Іларіона (Огієнка) як джерело до вивчення історії Православної Церкви в міжвоєнній Польщі та Генеральній Губернії / І. Преловська // Покликання : збірник праць на пошану професора о. Юрія Мицика / гол. ред. П. Сохань. – К., 2009. – С. 472-494.
18. Преловська І. Листування Івана Огієнка (Митрополита Іларіона) з митрополитом Української Греко-Католицької Церкви Андреєм Шептицьким (До 145-ої річниці від дня народження Андрея Шептицького (1865-1944)) / І. Преловська // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : науковий збірник. Серія історична та філологічна. – Вип. VII. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2010. – С. 183-195.
19. Сагайдаківський В. Правди не втопити. Спогади з 50-річчя пастирства. 1927-1977 / В. Сагайдаківський. – Торонто, 1977. – 362 с.
20. Сохацька Є. І. У фокусі – Україна: до характеристики культурологічної діяльності Івана Огієнка канадського періоду (за матеріалами «Нашої культури» 1951-1953 рр.) / Є. І. Сохацька // Українська журналістика: умови формування та перспективи розвитку : збірник наук. праць. [МОН, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького]. – Черкаси, 2007. – С. 478-482.
21. Сохацька Є. І. Релігійно-просвітительська діяльність митрополита Іларіона (Івана Огієнка) перших канадських років (1947-1953 рр.) / Є. І. Сохацька // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта : наук. збірник. Серія історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет, ред.-вид. відділ, 2008. – Вип. V. – С. 88-102.
22. Тіменик З. Іван Огієнко. (Митрополит Іларіон). 1882-1972. Життєписно-бібліографічний нарис / З. Тіменик ; відп. ред. проф. Олег Купчинський. – Львів : Вид. відділ НТШ, 1997. – 227 с.
23. Тимошик М. Книги Святого Письма українською мовою: до історії перекладу і видання / М. Тимошик // Друкарство. – 2000. – № 1. – С. 10-15.
24. Тимошик М. Книга серед книг: Історія перекладу й видання Святого Письма українською мовою / М. Тимошик // Берегиня. – 2000. – № 4. – С. 36-49.
25. Тимошик М. «Лишусь навіки з чужиною…» Митрополит Іларіон (Огієнко) і українське відродження: Наукове видання / М. Тимошик ; передмови О. Кравченка та В. Скопенка. – Вінніпег : Український православний Собор Св. Покрови. – К. : Науково-видавничий центр «Наша культура і наука», 2000. – 548 с., іл.

26. Тюрменко І. Життя та творчість І. Огієнка в сучасній історіографії та джерелах / І. Тюрменко // Наукові записки : збірник праць молодих вчених Інституту української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. – К. , 1999. – Т. 4. – С. 373-386.
27. Тюрменко І. Діяльність митрополита Іларіона під час еміграції в Канаді (1947-1972) / І. Тюрменко // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історія. – К., 1999. – Вип. 45. – С. 39-42.
28. Тюрменко І. Іван Огієнко і національно-культурне життя української еміграції / І. Тюрменко // Бористен. – 1999. – №7. – С. 13-15.
29. Тюрменко І. Іван Огієнко – перекладач Біблії українською мовою / І. Тюрменко // Історія України. – 1999. – № 43. – С. 6-7.
30. Тюрменко І. Україніка в канадських архівах / І. Тюрменко // Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Перша міжнародна наукова конференція. Збірник доповідей 8-10 березня 2006 р. – Львів : Сполом, 2006. – С. 447-455.
31. Тюрменко І. Іван Огієнко та Олександр Оглоблин: грані наукової співпраці (за документами архіву Української православної церкви в Канаді) / І. Тюрменко // Творча спадщина Івана Огієнка в контексті сучаного розитку гуманітарних наук : зб. доповідей. – К. : НАУ, 2007. – С. 75-77.
32. Тюрменко І. Роль Української Православної Церкви в Канаді у збереженні національних та культурних цінностей (друга половина 40-х – початок 70-х років ХХ ст.) / І. Тюрменко // Діаспора як чинник утвердження держави Україна у міжнародній спільноті. Перша міжнародна наукова конференція. Тези доповідей 18-20 червня 2008 р. – Львів : Вид-во Національного університету "Львівська політехніка", 2008. – С. 197-198.
33. Хомчук О. Церква поза церковною огорожею. Розколи і руйнація Української Православної Церкви в пошуках «константинопільського визнання» / О. Хомчук. – Чікаго, Іллінойс, 2002. – 621 с.

The article deals with the role of the Bieshop Illarion (Ivan Ohienco) in the development of Greek-Catholic church in Canada.

Key words: church history$ educational publishing, church establishments.

Отримано 31.08.2012 р.

УДК 82.0(477.43)(092)

В. С. Прокопчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ОДИН З ДОСЛІДНИКІВ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті представлено життєвий шлях і науково-літературознавчу діяльність подолянина, одного з дослідників творчого спадку професора І. І. Огієнка доктора філологічних наук Віталія Мацька.

Ключові слова: І. І. Огієнко, Кам'янець-Подільський, дослідження, діаспора, література.

В українському літературознавстві початку 90-х років минулого століття з'явилося нове ім'я – Віталій Мацько. А в ділянці публіцистики і краєзнавства Віталій Петрович працює ще з початку 70-х, з того часу, як перші публікації про відомих і замовчуваних земляків він оприлюднив на сторінках районних та об-

© В. С. Прокопчук, 2012